

Tatárország – egy igazi kétnyelvűség nyomában

Polyakova, Yulia: Tatarstan. A la recherche d'un véritable bilinguisme. = Le Courrier des pays de l'Est, 2001. 1018. no. 27–34. p.

A szerző Párizsban, az INALCO-ban végzi doktori tanulmányait.

A szovjet rendszer a tatár nyelvet és identitást elnyomta. 1990. augusztus 30-án a Tatár Szövetségi Köztársaság kikiáltotta függetlenségét, melyet 1992 márciusában népszavazással is megerősített. Még ugyanebben az évben, novemberben kibocsátott alkotmány kimondja, hogy a tatár és az orosz az ország hivatalos nyelve.

Az 1989-es népszámlálás adatai szerint az 5,5 millió lélekszámú tatárság képezte Oroszország második legnagyobb etnikumát. Mindössze 1,7 millió él közülük a mai Tatárország földjén; a többiek Szibériában, Közép-Ázsiában, Litvániában és a nagy metropoliszokban, szétszórva. A szovjet asszimilációs politika következtében ebben az időben a tatárok 77,2%-a vallotta második nyelvének az orosz, 3,4%-uk elsőnek tartotta, míg összesen 1,1% orosz beszélt a tatár nyelvet. Ugyanekkor a Tatarsztánnak számító területen a gyerekeknek mindössze 12%-a tanult az oroszról különböző tannyelvű iskolában, többségük vidéken. Fővárosukban, az 1,2 milliós Kazánban csupán egyetlen iskolában tanítottak tatár anyanyelven.

A tatár nyelv fénykorát a XIX. század végétől 1930-ig élte. A legrégebbi tatár irodalmi emlék Kul Gali poémája a XIII. századból, arab karakterekkel írva. A XIX. században nagy lendületet vett tatár kultúra az orosz és az észt mellett a harmadik helyet foglalta el a cári korszakban. A tatár nyelv 1917-ben emelkedett azonban csak hivatalos rangra. Néhány, az orosz–tatár együttélés példaértékű éve következett ezután. Mindkét nyelvet használták a közigazgatásban, iskolákban, az élet minden területén. 1927-ben azonban az arabról a latin betű használatára tértek át, 1939-től pedig, „a nemzetiségek szovjet politikájának” jegyében a cirill betűs írásmódra. A 90-es évek végére megszülettek az afféle jelszavak, mint „Amennyire a nyelv élő, a nép is annyira élő.”

A tatár nyelv fennmaradásáról, fejlődéséről ma az államnak kell gondoskodnia. A politikai pártok vérmérsékletüknek megfelelően vélekednek a tatár, illetve az orosz nyelv együttes, átmeneti, illetve kizárólagosan hivatalos nyelvvé tételéről. 1992 júniusában fogadták el a szövetségi törvényhozásban a „Tatarsztán Köztársaság népeinek nyelvéről” szóló törvényt. A szövetségi területen az orosz az államnyelv, de valamennyi ott élő köztársaság szabad kezét kap egy másik államnyelv választására is. A föderatív állam anyagilag és jogilag támogatja valamennyi, a területén beszélt nyelv használatát és fejlődését. Tatarsztán számára kikötés a tatár és az orosz nyelv egyenlősége az élet legkülönbözőbb területein, illetve ezek ismeretének hiányában valamely harmadik nyelv használata is megengedett az ügyintézésben.

1994-ben részletes cselekvési program kidolgozását fogadta el az államtanács. Ide tartozik 2001-ig felelős szervezetek létrehozása a hivatalos nyelvek használatának bevezetésére az oktatásban, a médiában, a számítástechnikában. A tatár diaszpóra számára két évente egyszer világtalálkozót rendeznek Kazánban. Az általános- és középiskolákban kötelező az orosz mellett a tatár nyelv tanulása-tanítása. Négy további nyelv vonatkozásában: a csuvas, a mari, az udmurt és a mordvin esetében a körzetben élő nemzetiségek létszáma szerint. A statisztika alapján a tatárul tanuló gyermekek az összlétszám 98,5%-át teszik ki, de csak a fiatalok 48%-a jár olyan iskolába, ahol fel van mentve az anyanyelvi tanulmányok alól. Nőtt azoknak a vegyes iskoláknak a száma, ahol a tatár nyelvű tanulástól mentességet lehet szerezni. Az okok között kezdettől fogva a tanítás minősége kapott hangot, hogy tudniillik nincs elegendő, tatár nyelven jól tudó, szakképzett tanár az egyes iskolákban. Ezzel összefügg azonban az is, hogy a tanárképző intéz-

ményekben lehetetlen tatár tanulmányokat folytatni. A felsőfokú tanintézetekben nincs külön költségvetés a tatár nyelvű oktatásra. Létezik már egy alternatív intézmény 1996 óta, a Humán Tudományok Intézete mint nemzeti szerveződés. Azonban egy alternatív egyetem létrehozása nagy vitákat váltott ki. Így, egy fontos láncszem hiányában, a szülők 53%-a orosz iskolába küldi gyermekét, ahol a tatár nyelv, a sok között az egyik tantárgy. A könyvkiadás főleg a tankönyvekre koncentrálódik. Központi szerepe van ebben az 1992-ben alakult Magarif kiadónak. A magas példányszám is kevés azonban a volt Szovjetunió területén élő összes tatárnak. A rádióadások mindenképpen aránytalanságot mutatnak: egy tatár nyelvű órára több mint 40 orosz nyelvű adásra esik (valamennyi csatornán együttvéve). Ennek ugyancsak nyelvi és pénzügyi okai is vannak.

A XX. századi írásreformokról esett már szó. A harmadik, a tatár ábécé latin alapokra való visszahelyezése 2001 szeptemberében kezdődött; tízéves átmenetet terveztek a folyamatnak. Az iskolákba folyamatosan, felmenő rendben vezetik be az új írást. A hivatalos dokumentumok 2011-ig mindkét írásmóddal megjelennek. A cirill betűs változat elhagyása kedvez a tatár nyelv sajátosságainak, a helyesírási és fonetikai jellegzetességeket a latin betűs ábécé hívebben vissza tudja adni. Persze sokan csak annyit fognak föl a folyamatból, hogy sok-sok pénzbe kerül az újrarendezés, és hogy Moszkvától távolodó, Törökországhoz közelítő politika részesesi volnának. Erre az orosz дума sem tétlenkedett, szakértői bizottságot nevezett ki, hogy vizsgálná meg, a latin betű mennyire fogja szolgálni a tatárokat a körülöttük élő népek tengerében. A bizottság Kazánban úgy látta, hogy veszélytelen a változtatás, a dumában azonban már negatív politikai következményeket emlegettek, sőt, abeli félelmüknek adtak hangot, hogy Törökország vallási befolyással él a térségben.

Az új iskolaévre, 2001–2002-re nem is készítették elő kellőképpen a tananyagot. A köztársasági elnök, Sajmiev a többi, ex-szovjet állam írásreformmal kapcsolatos tapasztalataira vár (Azerbajdzsán, Üzbegisztán). Néhány ismert tatár személyiség levélben fordult az Államtanácshoz, hogy ne változtassák meg a cirill betűs ábécét! Végül pedig: az orosz alkotmány 3. cikkelyéhez is érkezett egy ajánlás, mely szerint az Oroszország területén élő, valamennyi hivatalos nyelv írásmódja cirill legyen.

Kilenc évvel a Tatársztánban élő népek nyelvének jogi elismerése, a nyelvpolitika még nem érte el célját; a tényleges kétnyelvűség egyelőre csak álom. Az államigazgatásban még mindig nem használják a tatár nyelvet. A Föderatív Alkotmánynak pedig ragaszkodnia kellene hozzá. Tatársztán esete egyedülálló volt Oroszországban, s egy nemzeti nyelv megőrzése már önmagában is gazdagságot jelenthetne a kultúra, a társadalom számára.

Kakasy Judit

Üzbegisztán: egy nehezen kötelezhető hivatalos nyelv

Uhres, Johann: Ouzbékistan – Une langue officielle difficile à imposer. = Le Courrier des pays de l'Est, 2001. 1018. no. 18–26. p.

A szerző a párizsi INALCO-n végzi doktori tanulmányait.

Igen különböző nyelvek éltek együtt Üzbegisztán mai területén, ezért a legtöbb helyen többnyelvűség alakult ki. Még a függetlenség kimondása előtt, 1989-ben hivatalos nyelvi státust kapott az üzbég. Beszélt formájának igen változatos dialektusai ismertek, egészen eltérő a volt Szovjetunió különböző részein élő üzbégek által használt nyelv a „bennszülöttekétől”.